

XIX. YÜZYILIN SONU İLE XX. YÜZYILIN BAŞINDAKİ RUSYA İMPARATORLUĞU'NUN ORTA ASYA ÜLKELERİ ÜZERİNE UYGULADIĞI POLİTİKALARI VE HALKIN YAŞAM BİÇİMİ

Ualihan AHATOV*
Jandos KUMĞANBAYEV**

Özet

Eski Türkistan, şimdiki Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını aldıktan sonra tarihini ve millî değerlerini derinden ve objektif bir şekilde araştırma fırsatına sahip olmuştur. Bilindiği gibi uzun yıllardır Rusya'nın etkisi altında yaşadıkları için bu imkâna sahip değillerdi. Bu makalede, XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında Rusya'nın "Türkistan Coğrafyasının Yönetimi Hakkında Kural" politikası çerçevesinde yönetilen Türkistan coğrafyasındaki halkın kaderi, örf-adet, yaşam biçimi ve normları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

Türkistan, Rusya İmparatorluğu, Orta Asya, Türkistan Coğrafyasının Yönetimi Hakkında Kural, Sirderya, Jetisu.

THE POLITICS OF THE RUSSIAN EMPIRE APPLIED ON CENTRAL ASIA COUNTRIES DURING THE END OF 19th – BEGINNING OF 20th CENTURY AND THE PUBLIC LIFE FORMS

Abstract

Former Turkestan, current Central Asia countries had an opportunity to make deep and objective research works of history and national values after receiving Independence. It is well known fact that it was impossible to do it under dependence of Russia. This article discusses the lifestyles, traditions and the norms of peoples settling in the territory of Turkistan under politic of "Rule of Turkestan Geography Administration".

Key Words

Turkestan, the Russian Empire, Central Asia, Rule of Turkestan Geography Administration, Sirderya, Jetisu.

* Prof.Dr., Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Devlet, Hukuk Teorisi ve Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. yali-79_kz@mail.ru
** Doktora Öğrencisi, Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi Tarih Fakültesi /Kazakistan.zhankum0186@mail.ru

GİRİŞ

Asırlar şeceresine sahip Türkistan coğrafyası, bu dönemlerde Asya ve Avrupa ülkelerinin siyaset ve ekonominin altın köprüsü olmuştur. Bu nedenle dev ülkeler bu coğrafyayı işgal etme hareketlerinde bulunmuşlardır. Dolayısıyla, Rusya İmparatorluğu'nun çeşitli işgal hareketleri ve siyaseti temelinde Türkistan coğrafyası şekillenmiştir.

Rusya İmparatorluğu, Türkistan etrafındaki coğrafyalara işgal etme siyasetini eskiden beri uygulamakta olduğu devletin hukuki sistem normlarını bozmakla başlamıştır. İlkinde Türkistan coğrafyası sadece Sırderya ve Jetisu eyaletlerinden oluşmaktaydı. Müslümanlardan oluşan bu coğrafyada eskilerde geleneksel "Kazı ve Biy" gibi yasal yönetimi vardı. Ancak, bu coğrafya imparatorluğun eline geçtikten sonra birçok değişimlere uğradı. İlkinde sadece Sırderya ve Jetisu eyaletlerinden oluşan Türkistan coğrafyasına, 1986 yılı Fergana eyaleti adı altında işgal edilen Kokan Hanlığı, 1887 yılı Semerkand eyaleti, 1889 yılı Hazar eyaleti dâhil edilmiştir. O dönemlerde Türkistan coğrafyasının ana merkez şehri olarak Taşkent belirlenmiştir. Merkez eyaletleri olarak ise, Taşkent Verniy (Almatı), Semerkand, ve Aşkabad belirlenmiştir (Urazayev Ş.Z., 1958:13). İmparatorluğun geleneksel devlet yönetimini değiştirmesinde tabi ki birçok sebep vardır.

A. RUS İMPARATORLUĞU'NUN TÜRKİSTAN COĞRAFYASI ÜZERİNE UYGULADIĞI POLİTİKALAR

Rus İmparatorluğu'nun Türkistan coğrafyasında kendi yönetimini uygulamasının altında birçok politik sebep vardır. Birincisi, Türkistan aracılığıyla İran, Afganistan ve oradan da Hindistan ülkeleriyle ticaret yapmak ve bunun yanı sıra Çin'le ekonomik ilişkiler kurmaktır. İkincisi, Türkistan coğrafyası ziraat bölgesi olarak önemli konuma sahipti. Yani, ziraat konusundaki sorunların çözümünü bu bölge aracılığıyla çözmeye çalışmıştır. Üçüncüsü ise, Türkistan coğrafyası yer altı ve üstü değerli madenlere sahipti. Bu konuyla ilgili, "Türkistan bölgesi rehberlik adresi" başlığında (1910) Sırderya eyaleti istatistik komitesinin bilgilerinde şu detaylar yer almaktadır: "Türkistan, üretimin gelişimi için doğal kaynaklarıyla zengin bir coğrafyadır. Bu coğrafya, pamuk, hayvancılık, ormancılık, bal üretimi, ziraat ve diğer alanlarda üretim için verimli bir bölgedir. Ayrıca yer altı kaynaklarıyla zengindir. Ancak, bütün bu zengin değerler kapitalizm üretim ilişkilerine kadar yeterince kullanılmıştır" (Türkistan Coğrafyasının Adres Rehberliği, 1910:6). Dördüncüsü, Rusya İmparatorluğu kendisinin güney bölgesinin güvenliğini sağlama çalışmıştır. Beşincisi, Türkistan coğrafyasını işgal etme aracılığıyla Orta Asya'daki diğer ülkelerle ilişki kurmayı amaçlıyordu. Altıncısı, Rusya İmparatorluğu kendi demografi sorunlarını gidermenin yollarını araştırmıştır. Yani, Rusya İmparatorluğu genişlemek için kendi halkını bu bölgelere göç ettirmeye başlamıştır. Bu durum, Ş.Z.Urazayev'in ASSR Türkistan'ın Devlet ve Hukuk Özellikleri eserinde geniş bir şekilde şöyle anlatılmaktadır: "İmparatorluk yönetimi, kendi yönetimi ve

kolonize siyaseti çerçevesinde Rusya'dan Türkistan'a göç siyaseti uyguluyor, ayrıca göç edilenler Türkistan coğrafyasının en verimli bölgelerine yerleştiriliyordu. Yerli halkı ise, kendi topraklarında verimsiz yerlere yerleştiriliyordu. Ayrıca İmparatorluk, halk üzerinde "Böl ve Yönet" siyasetini (Urazayev Ş.Z., 1958:13) işliyordu.

Dolayısıyla Rusya İmparatorluğu, Türkistan coğrafyasında çeşitli yönetim ve ekonomik reformları gerçekleştiriyordu. Bunlardan biri İmparatorluk, Orta Asya'daki çok şehirleri işgal etme politikası temeli çerçevesinde 1867 yılında Jetisu ve Sırderya eyaletlerinin bölgelerinde Türkistan Eyaleti kurulmuştur. İşte bu senede ilk vali olarak general K.P.Kaufman tayin edilmiştir. K.P.Kaufman'ın bu göreve getirilmesinin bir sebebi vardı. O, son derece milliyetçi ve imparatorun hükümlerine çok sadık bir subaydı. K.P.Kaufman, bu görevinden önce Petersburg'taki askeri bakanlığın müsteşarı, sonra Vilen'in genelkurmay başkanı görevini üstlenmiştir. Kendi görevi sırasında temeliyle Latin alfabesi kullanımını yasaklamış ve onun yerine Rus dili kullanımını hükümünü vermiştir (Kastelskaya Z.D., 1980:28) Dolayısıyla Latince okuyup yetişen halk Rus dilini öğrenmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, K.P.Kaufman, Rusya İmparatorluğu'nun Orta Asya'daki, yani Türkistan coğrafyasındaki en güvenli insanı haline dönüşmüştür. Dolayısıyla K.P.Kaufman, Türkistan coğrafyasının genelkurmay başkanı olarak sınırsız askeri ve halk yönetimine sahip olmuş ve 1918 yılına kadar halk askeri yönetimle yönetilmiştir.

Rusya İmparatorluğu Orta Asya'yı işgal ettikten sonra kendi hükümünü yürütmeye başlamıştır. Bu arada İmparatorluk kendi yönetimini başarılı şekilde yürütebilmesi için yerel yöneticilerin yardımına ihtiyacı vardı. İmparator birçok bakımdan yerel yöneticileri desteklemekteydi, dolayısıyla, yerel yönetimde sınır ortaya çıkmıştır. İmparatorun gözüne girmek, taht için, kendi yararlarını sağlamak ve korumak için birçok yöneticiler kendi halkına karşı İmparator'a hizmet etmiştir (Kastelskaya Z.D., 1980:28).

B. TÜRKİSTAN COĞRAFYASININ YÖNETİMİ HAKKINDA KURALLAR

Türkistan coğrafyası, Rusya İmparatorluğu'nun 1867 yılı uyguladığı "Türkistan Coğrafyasının Yönetimi Hakkında Kural" politikası çerçevesinde yönetilmiştir. Bu kuralın 6. maddesinde belirtildiği gibi, Türkistan coğrafyasında yönetim sistemi aşağıda belirtilen kurallar çerçevesinde gelişmiştir:

Merkez yönetim, 2) Bölgesel yönetim, 3) Yerel Yönetim: a) eyalet, b) köy, c) şehir, d) köy yönetimi. 4) Yasal yönetim. (Abramov İ.F., 1916:11).

Türkistan coğrafyasını, halkı göreve alan ve görevden çıkartan genelkurmay başkanı yönetmiştir. Genelkurmay başkanı bu coğrafyanın iç ve dış siyasetiyle ilgili birçok hüküm verme yetkisine sahipti. Örneğin, finans, yasa, cezalandırma, yerel halkı 5 yıla kadar sürgüne gönderme, bu coğrafyadan yabancıları ülkeden uzaklaştırma gibi yetkisine sahipti. Ayrıca, 17. madde gereği, genelkurmay başka-

nı yanında komite kurulmuştur, orda genelkurmay başkanı yardımcıları, özel görevler çerçevesinde görevliler, tercümanlar ve diğer kırtasiye çalışanları vardı. Ancak bu komitedeki yetkililerin aldığı kararların değeri, genelkurmay başkanı kararından ileriye gidemiyordu (Urazayev Ş.Z., 1958:16).

Türkistan coğrafyasının yerel yönetimi şu şekilde gelişmiştir:

Yerel yönetim, yukarıda adı geçen kuralın (Türkistan Coğrafyasının Yönetimi Hakkında Kural) üçüncü maddesi çerçevesinde yürütülmüştür. Kuralın 43. maddesine göre, eyalet yönetimi askeri başkomutanlık ve eyalet yönetiminden oluşmuştur. Askeri başkomutan, İç İşleri Bakanlığı ve Türkistan Genelkurmay Başkanının kararına uygun Askeri Bakan'ın teklifiyle Senato tarafından belirlenmiştir.

İl yönetimi ve polis müdürlüklerini il yönetimi yürütmüştür. İl başkanını eyalet genelkurmay başkanı tayin eder ve yine eyalet genelkurmay başkanı tarafından işten çıkarılırdı.

Türkistan coğrafyasına bağlı şehirleri yönetim sistemi, il yönetimi tarafından yürütülmüştür. Yani, iller il valilerine bağlıydı, onlar olmadığı halde yerel bölge yönetimi tarafından yönetilirdi. Yerel bölge yönetim, eyalet yönetimi, askeri başkomutanlık ve milletvekillerin denetimindeydi. Türkistan coğrafyasına bağlı şehirlerin arasında yüksek mertebeye sahip sadece Taşkent şehriydi.

1886 yılı resmi olarak yenilenen "Türkistan Coğrafyasının Yönetimi Hakkında Kural" çerçevesinde bu ülkedeki köy bölgeleri şu 3 yönetim sisteminden oluşmuştur:

Yerel bölgeler;

Göçmen bölgeler;

Rus ve yabancı uluslardan oluşan bölgelerin, yani yerel olmayan halkların yaşadığı bölgeler.

Yerel bölgelerin yönetim sistemi, günümüzün diliyle anlatırsak "il", "ilçe" ve "köyden" oluşmuştur. Yani, şehirlere her bir il ve illere her bir köy bağlıydı. İlçeleri ilçe yöneticisi, köyleri köy yöneticisi yönetmiştir. Dolayısıyla, bu bölgelerin yöneticileri her 3 senede bir yenileniyordu.

Göçmen bölgeler ise, yukarıda değindiğimiz yerel bölgenin yönetim sistemine benzerlik göstermektedir. Ancak, yerel yönetim sisteminden farkı, göçmen bölgeler sadece "ilçe" ve "köyden" oluşmuştur. Ayrıca, bu ilçe ve köylere ayrıtılan tütünleri (kışın soğuktan korunmak için ısıtan malzemeler) eyalet yönetimi denetliyordu. Dolayısıyla, ilçelere ayrılan tütün sayısı 2 bini ve köylere ayrılan tütün sayısı 200'ü geçmemesi şarttı. Halk genel olarak göç olduğu için yaşadıkları evler kiz(?) evler idi.

Rus ve yabancı uluslardan oluşan bölgelerin, yani yerel olmayan halkın yönetim sistemi, yukarıda adı geçen kuralın 116 maddesi gereği, Rusya'nın kendi yönetim sistemine benzer bir sistemle yönetilmekteydi (Abramov İ.F., 1916:245).

Türkistan'da yürütülmekte olan, vali yönetim reformlarından sonra mahkeme reformları yer almıştır. Yüzyıllardır temelini koruyan mahkeme sistemi Rusya

İmparatorluğu tarafından kendi çıkarları politikaları çerçevesinde büyük değişime uğramıştır. “Türkistan Coğrafyasının Yönetimi Hakkında Kural” çerçevesinde ülkede uluslararası mahkeme ve eyalet mahkemeleri kurulmuştur. 1898 yılındaki değişikliklere göre ise, eyalet mahkemelerinin yerine bölgesel mahkemeler kurulmuştur.

Yönetime yerel halkın karşı çıkmaması için yukarıda değinilen yönetim mahkemeleri sisteminden başka bir halk mahkemesi kurulmuştur. Halk mahkemesi de eskiden oluşan geleneksel normlar çerçevesinde hareket etme mümkünlüğüne sahip olmuştur. Ancak halk mahkemelerinin sorunları çözmedeki yetkilerinde maalesef sınırlamalar vardı.

Rusya İmparatorluğu tarafından yürütülen çeşitli reformlar ile bölgedeki çeşitli değişip duran yönetim sistemi yerel halkı çığırından çıkarmıştır. Ayrıca, 1905 – 1907 yılları arasında gerçekleşen devrimin de etkisi olmuştur. Son zamanlarda yönetim sistemine ve ülkede oluşan bazı durumlara karşı halk arasında protestolar sık oluşmaya başlamıştır. 1905 yılın sonbaharında (15 Ekim) Taşkent’te, Semerkant’ta ve Türkistan coğrafyasının diğer bölgelerinde Rus işçileri, şehir fakirleri, küçük burjuva ve köylüler tarafından protestolar, mitingler ve başkaldırmalar gerçekleşmiştir (Kastelskaya Z.D., 1980:76).

Dolayısıyla, bu olaylardan sonra Rusya’da askeri yönetimin güçlenmesi gerektiği fikri yaygınlaşmıştır. Bunun kanıtı olarak, Türkistan coğrafyasının son Genelkurmay Başkanı Kuropatkin’in şu sözleri: “Askeri gücü güçlendirmeliyiz, bizden korkmalarını sağlamalıyız. Bizi ancak bundan sonra severler” sözleri göstermektedir (Kovalyev P.A., 1954:42). Halkı susturmak için, askeri gücü kuvvetlendirme fikrini İmparator çevresindekiler memnuniyetle desteklemiştiler (Aminov A.M., 1959:86).

SONUÇ

Rusya’nın Birinci Dünya Savaşı’ndaki durumu ve Orta Asya halklarının kara işçiliğe itilmesi, Türkistan coğrafyasındaki halkın başkaldırmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, Rusya İmparatorluğu’nun yönetim sisteminin çökmesi devrimin oluşmasına sebep olmuştur. Ayrıca, Türkistan coğrafyasındaki yönetsel ve hukuki reformlar ile yasa reformlarındaki geleneksel yönetim sistemi tamamıyla değişmiştir. Bu değişimlerin neticesi, Türkistan coğrafyasında Sosyal Sovyet Cumhuriyetleri Birliği’nin oluşmasına sebep olmuştur.

Yüzyıllar şeceresi olan Türkistan coğrafyası yani, bağımsızlıklarına kavuşan Orta Asya ülkeleri geçmişte büyük değişimlere uğrasa da günümüzde kendi kültür yaşam biçimlerini ve sosyal yapılarını korumuştur.

KAYNAKLAR

- Abramov İ. F., Türkistan Coğrafyası ile İlgili Kurallar, Taşkent, 1916. (Orijinal adı: Абрамов И.Ф. Положение об управлении Туркестанского края. – Ташкент, 1916)
- Aminov A.M., Orta Asya'nın Ekonomik Gelişmeleri (Kolonya Döneminde), Devlet UzSSR, Taşkent, 1959. (Orijinal adı: Аминов А.М. Экономическое развитие Средней Азии (колониальный период). – Ташкент, Госиздат УзССР, 1959)
- Kastelskaya Z.D., Türkistan Coğrafyası Tarihinden (1865-1917)", Nauka Yayınları, Moskova, 1980. (Orijinal adı: Кастельская З.Д. Из истории Туркестанского края (1865-1917). М.: Наука, 1980)
- Kovalyev P.A., Kolonya Rejimi Sorunları ve Kuropatkin'in 1916 Yılındaki Reformları, SAGU, LV II, 7.kıtap, 1954. (Orijinal adı: Ковалев П.А. Кризис колониального режима и реформы Куропаткина в 1916 году. – Труды САГУ. Вып. LV II, кн. 7, 1954)
- "Türkistan Coğrafyasının Adres Rehberliği", Sırdarya Eyaleti İstatistik Komitesinin Yayınları, Taşkent, 1910. (Orijinal adı: Адрес-справочник Туркестанского края. Ташкент, Изд. Сыр-Дарьинского областного статистического комитета, 1910)
- Urazayev Ş.Z., ASRR Türkistan ve Devlet Yasa Özellikleri, UzSSR Devlet Yayınları, Taşkent, 1958. (Orijinal adı: Уразаев Ш.З. Туркестанская АССР и ее государственно-правовые особенности. – Ташкент, Госиздат УзССР, 1958).